

РОЛЬ ДЕРЖАВИ В СОЦІАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ: ФІНАНСОВИЙ АСПЕКТ

Розглядається роль уряду в забезпеченні соціального захисту населення і можливості підвищення ефективності регулювання. На основі досвіду країн ОЕСР та Європейського Союзу оцінюються напрямки зміни підходів до соціального забезпечення та його фінансування, а також вплив моделі соціального забезпечення на економічне зростання та людський розвиток та можливості їх застосування в Україні.

Ключові слова: держава, соціальні витрати, держава загального добробуту, соціальне ринкове господарство.

Роль держави в економіці та суспільному житті постійно стає предметом для суперечок учених, погляди яких представлені широким спектром підходів: від анархізму, що відстоює ідею відсутності держави як такої, до тоталітарного соціалізму, представники якого вважають необхідним встановлення повного контролю держави над економічним та соціальним життям, більшість дослідників мають погляди між даними крайнощами, які сильно відрізняються.

У традиційній неокласичній моделі економіки, існують ринки для будь-чого як зараз, так і в майбутньому, всі мають досконалу інформацію, і ця інформація однакова для всіх, не існує суспільних благ, немає екстерна дій, трансакційних витрат, не існує зростаючих віддач. Оскільки за даних припущень ринок установлює найоптимальніше розміщення ресурсів, державне втручання в економіку провокує переміщення доходів, внаслідок чого виникає відхилення від конкурентної рівноваги й оптимального розміщення ресурсів, зменшення стимулів та неправильної інформації про ринкові можливості. Висновок, що витікає з даної моделі: оскільки держава не має що запропонувати ринку, будь-які дії завдають шкоду.

Усе ж такий підхід характеризується негативними характеристиками, такі як відсутність суспільних благ, екстерналій, трансакційних витрат, та монополій - що вказує на прямі невідповідності, оскільки за наявності вказаних "провалів" ринок вже не забезпечує ефективний розподіл. Вищевказані спостереження лягли в основу доктрини державного втручання: "ринки там, де можливо, держава, коли необхідно". Головною настановою, яка з'явилася з цих спостережень, було те, що ринки мають діяти там, де вони діють ефективно - розподіл приватних благ, коли приватна ставка окупності співпадає з суспільною окупністю, тоді як держава має забезпечувати виробництво суспільних благ,

сприяти угодам, коригувати екстерналії та здійснювати регулювання монополій відповідно до зростання віддачі від вкладень.

Забезпечення соціального захисту є обов'язком уряду, але приватні витрати також становлять значну частину загальних витрат, хоча саме держава визначає загальну спрямованість соціальної політики. Надання можливості приватному сектору забезпечувати соціальний захист дозволяє диверсифікувати інвестиційний ризик, може призводити до зниження витрат і призвести до запровадження інновацій у наданні послуг та формуванні програм, але водночас для того, щоб залучати приватні зусилля, держава повинна сформувати інституційну основу для вказаного виду діяльності. У трансформаційній економіці перед державою постає складне завдання, оскільки вказаний тип економічної системи характеризується інституційним вакуумом у багатьох сферах суспільного життя.

Загалом, ОЕСР та ООН соціальні витрати визначають як забезпечення приватним та публічним сектором переваг, фінансових внесків для домогосподарств та індивідів, щоб забезпечити підтримку в обставинах, які негативно впливають на їх добробут. За умови, що надання такої підтримки та фінансової допомоги не полягає ні у сплаті за визначені товари чи послуги, ні індивідуального контракту або передачі матеріальних цінностей[11]

У Європейському Союзі більшість держав прикладають значні зусилля для подолання проблем бідності та соціальної нерівності. Останнім часом такі дії характеризуються обміном досвідом між країнами. Тому головним питанням залишається те, чим визначається різниця в результатах застосування певних заходів, а також вплив вказаних заходів на економічний розвиток. Держава є не єдиним суб'єктом, що здійснює витрати на соціальне забезпечення. У розвинених демократіях зі

сформованим громадянським суспільством існує значний вплив добровільних приватних витрат на соціальне забезпечення. Але визначально, на рівень витрат на соціальне забезпечення впливає податкова система, оскільки уряд оподатковує певні об'єкти та визначає обов'язкові відрахування на соціальне забезпечення. У розвинених країнах найважливішим джерелом наповнення бюджету є прямі податки, оскільки об'єкт оподаткування забезпечує достатній обсяг податкових надходжень для виконання функцій держави, а також існують механізми мінімізації ухилення від сплати податків. А у трансформаційній економіці переважають непрямі податки, оскільки оподаткування споживання дозволяє в тому числі забезпечувати регулювання попиту та пропозиції, стимулювати заощадження, вирівнювати індивідуальні доходи громадян, стимулювати індивідуальну підприємницьку діяльність, стримувати інфляцію [4, с. 310].

За даними ОЕСР, урахування внеску податкової системи та приватних витрат на соціальне забезпечення призводить до зближення часток витрат на соціальний захист відносно ВВП і переоцінки значення держави добробуту. Зазвичай, Данія та Швеція розглядаються як країни, що здійснюють найбільші витрати на соціальне забезпечення, але після врахування впливу оподаткування частка соціальних витрат у ВВП виявляються найвищими у Франції, Німеччині та Швеції [7].

Концепція держави суспільного добробуту розглядається як модель для побудови економічної системи майбутнього, головним завданням соціальної політики є надання високого прожиткового мінімуму членам суспільства, створення відповідних можливостей для реалізації власного потенціалу та отримання винагороди, екологічна безпека, захист закону та порядку [1, с. 27]. Втім, викликає сумніви можливість поширення вказаної моделі на менш економічно розвинуті країни та країни з перехідною економікою, оскільки зростання рівня життя в цих країнах неможливе без тривалої макроекономічної стабільності, структурних зрушень, а прискорення темпів зростання виробництва невідворотно призводить до загострення глобальних проблем, оскільки призводить до підвищення навантаження на екосистему.

Академік І. Лукінов зазначає, що для економіки України надзвичайно важливе питання розвитку продовольчої сфери, переорієнтації на сучасні методи ведення діяльності в цій сфері, оскільки продовольча безпека є важливою складовою соціальної політики в країнах з перехідною економікою, де витрати на продовольство досягають до 70 % витрат населення [3, с. 386].

Витрати держави на соціальне забезпечення як частка до ВВП часто використовується як показник добробуту для порівняння рівня розвитку держави. Виділяють три аспекти податкової політики, які чинять вплив на соціальні витрати: по-перше, уряд може стягувати прямі податки та соціальні внески на грошові перерахування; по-друге, уряд може стягувати непрямі податки з осіб, що споживають певні товари та послуги; по-третє, уряд може досягати цілей соціальної політики через оподаткування, надаючи податкові пільги, що рівнозначно грошовим виплатам, або надання податкових переваг з метою стимулювання надання соціальних гарантій приватному сектору. В практиці міжнародних організацій використовується показник чистих витрат на соціальне забезпечення, який враховує вищевказані аспекти та забезпечує відображення реального внеску держави у соціальне забезпечення.

У Європейському Союзі здійснюються заходи для того, щоб створити конкурентоспроможну та засновану на знаннях економіку, яка характеризувалась би сталим економічним розвитком і більшою соціальною прозорістю. А відтак економічні та політичні питання поєднувалися б у стратегії розвитку й сама соціальна модель повинна модернізуватися.

В водночас намагання бути більш бережливими з боку урядів вступає в суперечність з ідеєю підтримки загального високого рівня споживання та достатнього рівня виробництва суспільних благ. Безумовно, необхідне врегулювання наявної соціальної структури та гарантій з більш жорсткою та ефективною фіскальною політикою. У зв'язку з чим необхідно змінити погляди суспільства на роль держави у підтриманні добробуту громадян.

Відхід від патерналістської держави, модель якої була успадкована більшістю держав Західної Європи ще з традиції Римської імперії, і яка розглядається як недостатньо ефективна, проявляється у зрушеннях до децентралізації, приватизації, а також інших формах делегування влади, в тому числі взаємодії з неурядовими організаціями та іншими інститутами громадянського суспільства. У процесі реформування виявлялися тенденції до переорієнтації державної служби (в основному в питаннях мобільності, оплати досягнутих результатів, заохочень за ефективну роботу), також великий наголос робився на важливості професіоналізму та професійної етики, заходів щодо захисту громадян від незадовільного управління та зловживання владою. Таке зближення практики управління в державах Європейського Союзу заслуговує на увагу,

розбіжності в яких виявляються на двох рівнях: оцінка впливу глобалізації й адміністративна культура. На території континентальної Європи населення більше усвідомлює необхідність додаткових витрат, пов'язаних з глобалізацією, перш за все такі витрати стосуються зниження стабільності зайнятості та погіршення стану навколишнього природного середовища. Сам Європейський Союз виявляється чудовим інструментом для того, щоб мінімізувати ризики, пов'язані з глобалізацією та поєднати зусилля багатьох країн у протистоянні з силами глобалізованого світу.

Водночас серед науковців викликає сумніви можливість успішного розвитку економіки Європейського Союзу, оскільки порівняно з темпами розвитку США, країни ЄС виглядають

як менш конкурентоздатні, оскільки спостерігається досить високий рівень безробіття. Щоб стати лідером в економічному розвитку, було запроваджено "Лісабонську Стратегію". Спостереження показують, що менші темпи розвитку не є проблемою ЄС як цілого, оскільки деякі країни розвивалися більш успішно. Водночас успішний розвиток країн, яким притаманний ринковий спосіб узгодження інтересів, менший рівень соціального забезпечення з боку держави та регулювання зайнятості, виявляється дискусійним питанням, оскільки для суспільства перехід до такої моделі неприйнятні, і реакція громадянського суспільства проявляється у формі страйків і завдає значних втрат національній економіці.

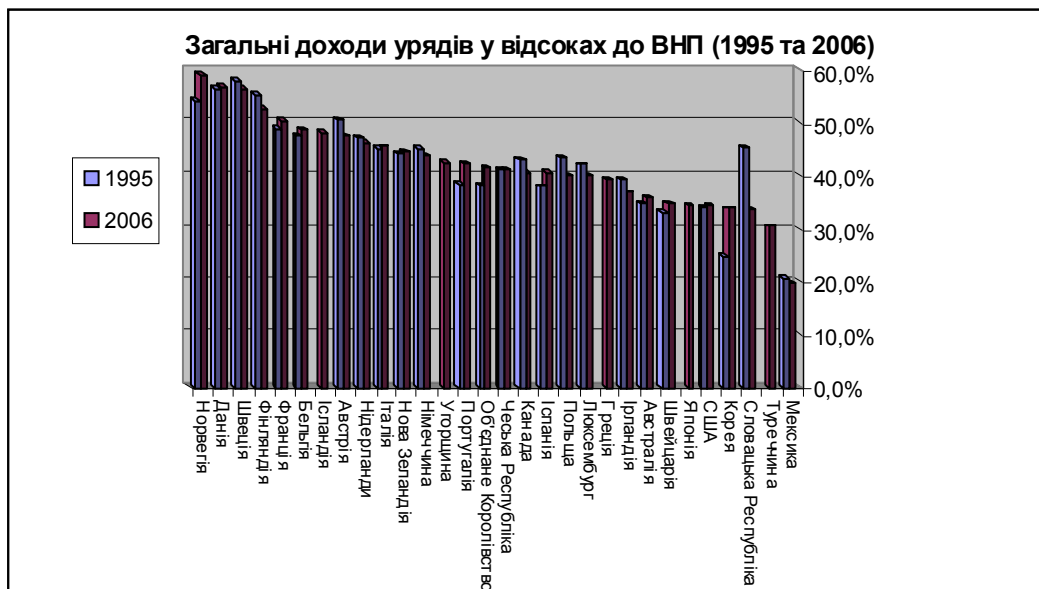

Рис.1. Загальні доходи урядів у відсотках до ВВП 1995 і 2006

Джерело: складено за [12]

Як видно з рис.1, частка доходів урядів більшості розвинутих країн у ВВП не змінюється значно, а також можна виділити декілька груп країн. Перша група - Данія, Фінляндія, Швеція, Нідерланди характеризується високим рівнем витрат на соціальний захист населення, а відтак: високою часткою доходів держави до ВВП; соціальними гарантіями, які рівні для всього населення; активною політикою на ринку праці; високим рівнем ефективності національної економіки; ціною стабільністю.

Країни з англо-саксонською моделлю - Австралія, США, Ірландія, Об'єднане Королівство, Канада, Нова Зеландія - характеризуються підходом до соціальної підтримки як необхідності для тих верств населення, які надзвичайно сильно цього

потребують. При цьому існує велика диференціація рівнів оплати праці, а частка низькооплачуваних працівників в економіці достатньо висока. Проблема соціального захисту переважно розв'язується на рівні підприємств та профспілкових об'єднань.

Континентальна модель характеризує Австрію, Бельгію, Німеччину, Люксембург, Францію, в цих країнах захист від негативних наслідків безробіття та схеми пенсійного забезпечення в основному засновані на страхуванні, а також на соціальному партнерстві з метою уникнення конфліктів в суспільстві.

Середземноморська модель (Греція, Італія, Португалія, Іспанія) характеризується перекладанням соціальної відповідальності значною мірою на сім'ю за допомогою та стиснутою структурою заробітної плати [9, С.4].

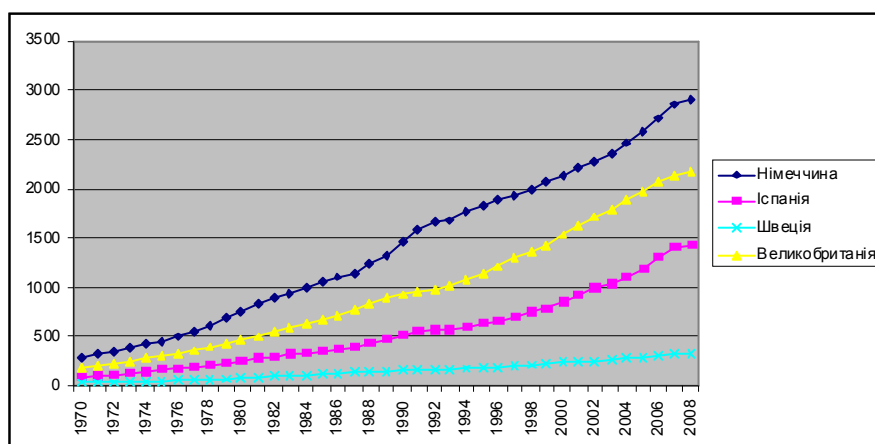

Рис 2. ВВП у 1970-2008 рр., млн. дол. США, ПКС
Джерело: складено за [13].

На рис. 2 показано зростання ВВП у 4 країнах Європи. Звичайно, обсяг ВВП не дозволяє оцінити якість зростання, тому для оцінки не лише ВВП, але і рівня освіти населення, очікуваної тривалості життя при народженні, варто розглянути показники людського розвитку для даних країн. Німеччина у 1980 році мала показник 0,869, у 2007 - 0,947, Іспанія - 0,855 та 0,955, Швеція - 0,885 та 0,963, Великобританія - 0,861 та 0,947 [2, С. 167]. Як бачимо, країни, які перерозподіляють більшу частину ВВП через бюджет, мають більший рівень людського розвитку, що зумовлено наявністю можливості фінансування охорони здоров'я, освіти та інвестування у наукові дослідження та розробки, фундаментальну науку. В Україні у 2011 році доходи бюджету заплановано на рівні 28,7 % від ВВП [14], що співвимірно з показником Туреччини, Мексики і досить сильно відрізняється від показників європейських країн. Індекс людського розвитку становив 0,796, що характерно для країн з середнім рівнем розвитку людського потенціалу. Але зазначимо, що рівень грамотності та залучення населення у процес навчання - один з найвищих у світі. Очікувана тривалість життя 68,2 роки, тоді як нормативний показник для розрахунку індексу - 80 років, що свідчить про недостатню ефективність охорони здоров'я та захисту навколишнього природного середовища.

Отже, в сучасних умовах необхідним є реформування системи соціального забезпечення та визначення середньострокових орієнтирів розвитку та достатня гнучкість соціальної політики для забезпечення економічного розвитку. Втім, у державній політиці має враховуватися висока залежність політичних та економічних програм від умов надання кредитів міжнародними фінансовими інституціями, оскільки зовнішній чинник може вплинути на виконання державного

бюджету та на можливості розвитку в подальшому. Особливо це проявляється в умовах енергетичної залежності від зовнішнього світу та відновлення попиту на світових товарних ринках, що призводить до зростання цін на енергоносії. Також необхідно врахувати специфіку інституційного середовища трансформаційної економіки, необхідність зменшення соціального напруження та проведення реформування системи соціального забезпечення для гармонізації взаємодії державного та приватного інтересів.

Модель соціальної ринкової економіки є спробою зменшити соціальне напруження, комбінуючи ефективність вільної ринкової економіки зі згладжуванням соціальних дисбалансів, це політична концепція економічного порядку. Назва "соціальне ринкове господарство" визначає теоретичний підхід до проведення економічної політики та практику господарювання, що до цього часу провадиться у Німеччині. Але, як свідчить рис.3, витрати держав ОЕСР на соціальні потреби є значними і мають велике значення навіть в ліберальних економіках. Указана модель також декларувалася як мета реформування економіки України в процесі переходу від командно-адміністративної до ринкової економіки. Проте головним питанням залишається можливість застосування цієї моделі як зразка, враховуючи, що Україна має надзвичайно своєрідне розташування у геополітичному та історичному аспектах, оскільки саме тут фактично і відбувається "зіткнення цивілізацій", що породжує необхідність еволюційних змін у практиці регулювання та гармонізації запозиченої моделі з реальними умовами. Ще одним аспектом, який необхідно врахувати, є інституційна структура економіки, а саме: особливості, притаманні трансформаційній економіці - етатизм, відсутність безособового

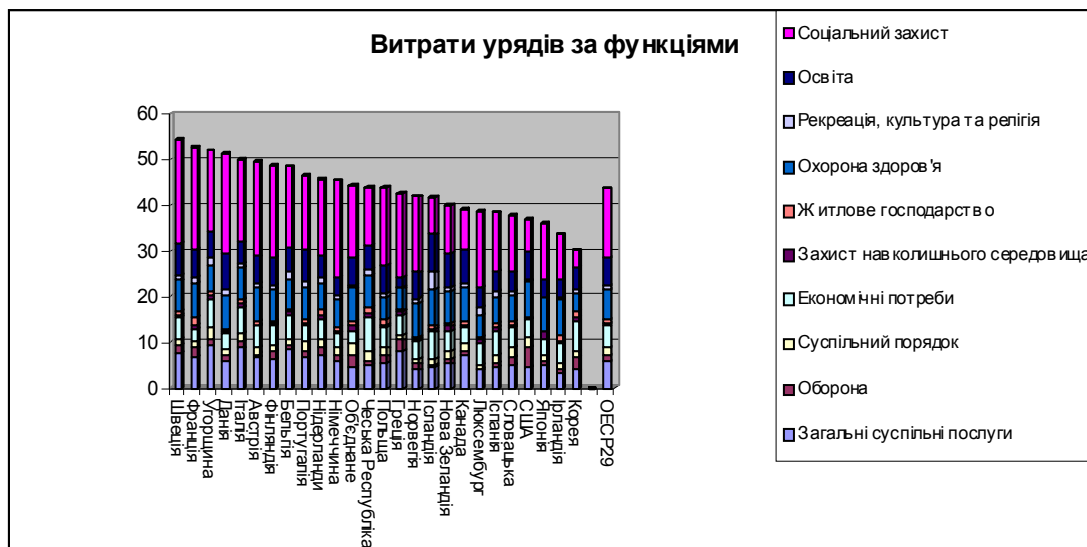

Рис.3. Витрати урядів за функціями, % до ВВП

Джерело: Government at a Glance 2009, OECD.

обміну та довіри в суспільстві, високі транзакційні витрати, невизначеність прав власності, та правовий нігілізм, притаманний абсолютній більшості населення. Останній породжує проблеми в соціальній сфері, оскільки суспільні блага споживаються всіма членами суспільства, хоча значна частина населення здійснює діяльність у незареєстрованій економіці. Парадоксальним є те, що при цьому кожен з них вважає обов'язком держави забезпечити соціальні гарантії, рівні з іншими, працюючими в легальному секторі, тобто фактично перекласти на них власні витрати.

Підсумовуючи, зазначимо, що питання про роль держави в економіці є складним саме тому, що повноваження органів державної влади мають бути такими, щоб відповідати покладеним на них функціям та інтересам суспільства. Попри існування великої кількості точок зору на роль держави в економіці та впливу її діяльності на соціальний розвиток, можна виділити ряд умов, які забезпечують ефективність державної соціальної політики: по-перше, наявність розвиненого громадянського суспільства, здатного забезпечити ефективне узгодження суспільних та приватних інтересів; по-друге, застосування адекватної системи пільг і привілеїв з переважанням пільг для малозабезпечених верств населення та скорочення кількості привілеїв для інших; по-третє, проведення активної політики професійної орієнтації молоді та перекваліфікації працівників з врахуванням стратегічних орієнтирів розвитку країни; по-четверте, запровадження середньо- та довгострокового планування та виконання вказаних планів; по-п'яте, подолання корупції та

скорочення нелегальної діяльності; по-шосте, забезпечення дотримання збалансованості у розподілі ризиків між приватними особами та державою, реальне зростання заробітної плати повинне відповідати приросту продуктивності праці з метою уникнення дисбалансів у економіці.

Список літератури

1. Борецька Н.П. Соціальний захист населення на сучасному етапі: стан і проблеми. Монографія / Н.П.Борецька. - Донецьк: Янтра, 2001. - 352 с
2. Доклад о развитии человека 2009. Преодоление барьеров: человеческая мобильность и развитие. // ПРООН. - Издательство "Весь мир". - 2009. - 229 с.
3. Лукинов И.И. Эволюция экономических систем / И.И.Лукинов. - М.: ЗАО "Издательство "Экономика", 2002. - 567с. - (Российские академические об экономике
4. Лютий І.О., Дрига А.Б. Петренко М.О. Податки на споживання в економіці України. / І.О.Лютий, А.Б.Дрига, М.О.Петренко - К.: Знання, 2005. - 335 с,
5. Чиркунов О. Экономическое чудо: рынок и культура. // Вопросы экономики № 9, 2010 с. 15 - 26. С.22.
6. Barro, Robert J., "Government Spending in a Simple Model of Endogenous Growth," *Journal of Political Economy*, 98 (October 1990), s103-s25.
7. Caminada, Koen and Goudswaard, Kees. Social expenditure and poverty reduction in the EU15 and other OECD countries. [Електронний ресурс] Режим доступу <http://mpr.ub.uni-muenchen.de/20138/>
8. Grossman, Philip J., 1990, "Government and Growth: Cross-sectional Evidence," *Public Choice* Vol.65: 217-227.
9. Klaus Dieter John. The German Social Market Economy - (Still) a Model for the European Union. // *Theoretical and Applied Economics*. - p. 3 - 10.
10. Levine, Ross and David Renelt, 1992, "A Sensitivity Analysis of Cross-Country Growth Regressions,"

- American Economic Review, vol. 82, no. 4, 942-63
11. Willem Adema, Maxime Labaique. Net social expenditure, 2005 edition. More comprehensive measure of social support / OECD Social, Employment and Migration Working Papers No. 29 [Електронний ресурс] Режим доступу <http://www.oecd.org/dataoecd/56/2/35632106.pdf>
12. Government at a Glance 2009 [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://statlinks.oecdcode.org/422009151P1G006.XLS>
13. OECD Factbook 2010: Economic, Environmental and Social Statistics [Електронний ресурс] Режим доступу <http://www.oecd-ilibrary.org/docserver/download/fulltext/302010061x1t009.xls?expire>
14. Бюджет - 2011: Реалістичні показники на 2011 рік. [Електронний ресурс] Режим доступу <http://www.ier.com.ua>

Аннотація

Елена Третьякова, Марина Онопко

РОЛЬ ГОСУДАРСТВА В СОЦИАЛИЗАЦИИ ЭКОНОМКИ: ФИНАНСОВЫЙ АСПЕКТ

Рассматривается роль правительства в обеспечении социальной защиты населения и возможности повышения эффективности регулирования. Основываясь на опыте стран ОЭСР и Европейского Союза, оцениваются направления изменения подходов к социальному обеспечению и его финансированию, а также влияние модели социального обеспечения на экономический рост и человеческое развитие и возможности их применения в Украине.

Ключевые слова: государство, социальные издержки, государство всеобщего благосостояния, социальное рыночное хозяйство.

Summary

Elena Tretyakova, Marina Onopko

THE STATE'S ROLE IN THE SOCIALIZATION OF THE HOUSEKEEPER: THE FINANCIAL ASPECT

The role of the government in social protection of citizens and ways to increase its effectiveness of the policies are determined. The approaches to the social defense in OECD and European Union are evaluated and ways to improve existing model and financing in Ukraine are defined. The impact of the social defense model on economic growth and human development is reviewed.

Key words: state, social expenditures, welfare state, social market economy.